

МОНГОЛ ДАХЬ УЛС ТӨРИЙН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХӨГЖИЛ, УЛС ТӨР СУДЛААЧ БЭЛТГЭХ АСУУДАЛД

С.Базарпүрэв

доктор, профессор

МУИС, НШУС, Улс төр судлалын тэнхим

Улс төрийн сэтгэлгээ олон зуун жилийн турш хөгжин дэвжих явцдаа арвин сан бүрдүүлэн улмаар улс төрийн мэдлэгийн их өв хуримтлагдаж, XIX зууны хоёрдугаар хагаст шинжлэх ухааны “дүр төрх” олон, төлөвшин XX зууны 50-иад оны эхээр нийгмийн шинжлэх ухааны “албан ёсны” нэг төрөл болон тунхаглагдсан байна.

Монголд XX зууны 90-ээд оны эхэн үеэс улс төр судлалын суурь тавигдаж, сургалт эрдэм шинжилгээний ажил хийх болжээ. Гадаад орны улс төрийн шинжлэх ухааны өв сан болон өөрийн орны нийгмийн ухааны эрдэмтдийн бүтээсэн онолын мэдлэг дээр тулгуурлан манай оронд улс төр судлалын эх тавигдсан юм.

Улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжлийн дэлхийн түүхийг тунгааж үзэхэд улс төр судлал коллеж, университетэд төвлөрөн төлөвшиж, боловсорч иржээ. Өнөөдөр ч гэсэн энэ практик уламжлан эрч хүчээ алдалгүй хэрэгжиж нийгэм-улс төр, эдийн засгийн амьдралын үр ашгийг дээшлүүлэхэд хүчин зүтгэж байна. Улс төрийн шинжлэх ухааны сан хөмрөг бүтээхэд идэвхтэй хувь нэмэр оруулсан судлаачид дэлхийд нэр алдар нь түгсэн университетийн эрдэмтэн профессор байсан одоо ч байсаар байгаа билээ. Монгол ч гэсэн энэ жишгээс гажаагүй. Манай орон дахь улс төрийн шинжлэх ухааны үүсэл гарал МУИС-тай холбоотой энд л эрчимтэй хөгжих ёстой. Оюуны чадвартай мэргэжилтэнг бэлдэж, нийгмийн хөгжилд түүнийг ашиглах нь орчин үеийн боловсролын бодлогын гол агуулга юм.

1993 онд МУИС-д улс төр судлалын салбар нээгдэж анхны элсэлтээ авч мэргэжлийн улс төр судлаачийг бэлдэж эхэлсэн. МУИС болон бусад дээд сургуульд мэргэжлийн улс төр судлаач бэлдэх болсноор шинжилгээ, судалгааны ажил идэвхжихэд түлхэц болсон төдийгүй улс төр судлалын мэргэжсэн институт бий болоход хүчтэй нөлөөлсөн билээ. Тодорхой тооны сурах бичиг, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний бүтээл, мэргэжлийн сэтгүүл, нэг сэдэвт судалгаа хийгдэх болж, гадаадын нэртэй эрдэмтдийн болон сонгодог бүтээлийг орчуулах ажлыг эхлүүлжээ.

Эрдэм шинжилгээ, сургалтын үйл явц ардчилагдаж, аливаа үзэл суртал, улс төржсөн, төрийн дарамтнаас ангижирч шинжилгээний олон төрлийн арга, хэрэгслийг чөлөөтэй ашиглан бичсэн ном товхимолд бүтээгч, зохиогчийн “эрхийг” эдлэж, улс төрийн шинжлэх ухааны судлагдахууныг өөрсдийн “дураар” тодорхойлж, томъёолох болжээ. Тухайн нөхцөл Монголд улс төрийн шинжлэх ухаан хөгжих үлэмж таатай хөрс болсон юм.

Улс төр судлаачдын нэг хэсэг нь улс төрийн субъектыг голлон судлаж байхад нөгөө нь эдийн засаг улс төрийн харилцан хамаарлыг шинжилж байх жишээтэй. Гуравдахь нь улс төрийн соёл, нийгмийн сэтгэл оюуны хүрээг онцлон анхаарч байна. “Цэвэр” суурь онол бүтээгчдийн зэрэгцээ хавсрага

шинжлэлийг түлхүү үздэг судлаачид байхад улс төрийн технологи боловсруулах чиглэл сүүлийн үед эрчимтэй хөгжиж байна. Тухайлбал, улс төр судлалын арга зүй, сонгуулийн систем судлал, улс төрийн имиж шинжлэл зэргийг нэрлэж болно. Гэсэн хэдий ч орхигдсон огт хөндөөгүй судалгааны сэдэв багагүй байна.

Улс төр нийгмийн харилцааг зохицуулан түүний уур амьсгалыг тодорхойлж байдгийн хувьд нийгмийн амьдралын бүх салбарт нэвтрэн орж хүн бүртэй харилцан хамаарлыг бүрдүүлдэг учраас улс төрийг шинжлэн судлах ажиллагаа улс төр судлалын дагнан “өмчилсөн” ажил биш гэдэг нь тодорхой байна. Салбар дундын шинжилгээний хамтарсан үйл ажиллагааг өрнүүлж, нийгмийн болон хүмүүнлэгийн ухааны судалгааны арга хэрэгсэл, хүч нөөцийг идэвхтэй ашиглаж, шаардлагатай гэж үзвэл байгалийн, техникийн шинжлэх ухааны дэвшил, технологийн ололтыг судалгаандаа хамруулах нь бидний хүсэн хүлээсэн, бодит шаардлагад нийцсэн үр дүнд хүргэх юм.

Өнөөгийн Монголын нөхцөл байдалд бий болсон улс төр, нийгэм-эдийн засгийн хүндрэлтэй асуудлыг шуурхай шийдвэрлэхийн тулд эрдэм шинжилгээний ажлыг идэвхжүүлэн чанаржуулах бодит шаардлага манай орны улс төр судлаачдын өмнө тулгараад байгаа билээ. Түүнд шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тайлбар өгөх амин чухал хэрэгцээ байна. Үүнийг хийж чадваас ололт амжилт, дутуу дулимаг хийснээ олж харах, цаашид хийх шинжилгээ, судалгааны ажлын мөрийн хөтөлбөр тодрох болов уу.

Монгол дахь улс төрийн амьдралд бугшаад буй асуудлыг шийдэж чадахгүй байгаа нь улс төр судлаачид тэдний мэргэжлийн ур чадвартай ямар нэгэн байдлаар холбоотой юм. Улс төр манай оронд зүй зохистой жам ёсоор хөгжих мөн түүний хувь заяаг тодорхойлох гол хүчин зүйл нь мэргэжлийн улс төр судлаач ажээ. Түүнийг хэр зэрэг чанартай бэлдэж, “бүтээж” чадна төдий чинээ улс төрийн шинжлэх ухаан Монголд хөгжин мөн нийгэмд гүйцэтгэх үүргээ амжилттай биелүүлэх боломж нээгдэнэ.

Уг үйл ажиллагааны үр дүнд оюутан улс төрийн мөн чанарыг идэвхтэй таньж мэдэх мэргэжлийн ур чадвар эзэмших, бодит байдалд дүйцсэн улс төрийн ухамсар төлөвших мөн улс төрийн соёл түүнд тохирсон улс төрийн зан үйлийн хэм хэмжээ суух учиртай билээ.

Гүнзгийрүүлсэн сургалт, олимпиад зохион байгуулж түүнээс шалгарсан шилдгүүдийг улс төр судлалын ангид элсүүлэх нь чанартай судлаач бэлдэх эхлэл болох юм.

Улс төр судлаачдыг бэлтгэх сургалтын философи хүмүүнлэгийн үнэт зүйлс дээр тулгуурлан хийгддэг гэдгийг онцлон тэмдэглэх ёстой. Ялангуяа хүний эрх, эрх чөлөө түүний жам ёсны эрхийг эрхэмлэн дээдэлсэн зарчмыг оюутан залууст суулгах нь юунаас ч илүү чухал юм. Ирээдүйн улс төр судлаач зөвхөн улс төрийн үзэгдэл, үйл явцыг шинжлэхээс гадна олон нийт нийгэм-улс төрийн байгуулалтыг зүй зохистой дүгнэх, улс төрийн эрхээ ухамсарлан улс төрд эзлэх байр сууриа ойлгоход үнэтэй хувь нэмэр оруулах үүрэг хүлээсэн байдаг гэдгийг бид сургалтын үйл явцдаа онцгой анхаарах шаардлагатай байна.

Улс төр судлаач улс төрийг дагнан судалдаг гэвэл туйлын өрөөсгөл болох юм. Улс төр судлаач нийгэм судлаач байж улс төрийн мөн чанарыг зүй ёсоор нь таньж мэдэн, улс төрийг хүний ёсны хэмжүүрт оруулан судлан шинжлэсээр нийгэмд үр ашгаа өгөх болно гэсэн байр суурь сургалт эрдэм шинжилгээний байгууллагын үйл ажиллагааны анхаарлын төвд ямагт байх учиртай.

Оюутан хүн төрөлхтний бүтээсэн эрдэм мэдлэгийн тодорхой системийг нөхөн эзэмшихээс гадна улс төрийн үйл явцыг ойлгон тайлбарлаж, улиран

өнгөрсөн болон өнөөгийн улс төрийн хөгжлийн үнэн дүр төрхөд бодит дүгнэлт хийх онол арга зүйн чадвар мөн мэргэжлийн үйл ажиллагаанд зайлшгүй хэрэгцээтэй шинжлэх ухааны баримтлалыг төлөвшүүлэх нь мэргэжилтэн бэлтгэх сургалт, эрдэм шинжилгээний байгууллагын зорилт юм.

Ийм бодит зорилтын зэрэгцээ онолын болон хавсрага судлалыг “зүгшрүүлэх”, судлагдахууныг тодорхойлон томъёолох аргачлал боловсруулах, ойлголтын аппаратыг зохистой бүрдүүлэх, шинжилгээний агуулгыг тодруулах, арга зүйн асуудалд анхаарах улс төрийн шинжлэх ухааныг институтжуулах, тэнхимд эрдэм шинжилгээний ажил эрхлэх нөхцөл бий болгох зэрэг хийх ёстой олон ажил, мэргэжлийн тэнхимийн өмнө тулгараад байна.

Өнөөдөр өрнөж байгаа улс төрийн үйл явцыг өнгөц эсвэл огт авч үзэлгүй, туйлын бүдүүвч хэв шинжтэй онолын тодорхой системийг оюутанд тулгах хандлага улс төрийн талаар хуримтлагдсан мэдлэгийг дамжуулах явцад давамгайлж, өрнөдийн улс төр судлалын өв соёл хичээлийн хөтөлбөрт түлхүү багтжээ. Тухайн мэдлэгийн системд багшийн сэтгэлд элгэмсүү улс төрийн үнэт зүйлс илүү ачаалагдан заагдах байдал ажиглагдаж байна. Нийгэм-эдийн засгийн хүчин чадал дорой цагт хүн амын дунд эрс шинэчлэлийн үзэл санаа газар аван үндсэрхэг үзэл, экстремист үзэл сурталд автах аюул нүүрэлж байгаа өнөө үед улс төр судлаачийг бэлтгэх сургалтанд аливаа нэг үзэл суртлыг удиртгал болгохоос зайлс хийх хэрэгтэй юм. Мөн үүний нэгэн адил сургалтыг намчирхах явдлаас хамгаалж, улс төржүүлэхгүй байх нь бидний баримтлах нэн чухал зарчим билээ. М.Вебер хичээлийн танхимд улс төр судлалын салбарын оюутан, багш аль нь ч улс төржихийг хатуу цээрлэж, хорьсон байна. Тэрээр улс төр судлал, намын байр суурь, улс төрийн удирдамж зэрэг нь хоорондоо эрс ялгаатай өөр зүйл гэдгийг сануулжээ (Вебер М. Избранные произведения. М., 1990).

Улс төрийн шинжлэх ухааны эмпирик тал, улс төрийн амьдралын практик хүрээ хичээлийн хөтөлбөрт бага тусгагдсан байна. Сүүлийн үед гарсан сурах бичиг, гарын авлага социологизмын зарчимд захирагдан бүтээгдэж, нийгмийн сонирхолд хөтлөгдсөн учир шалтгаант үйл явц хэмээн улс төрийн амьдралыг тайлбарлах сонгодог шинжлэх ухааны хандлага зонхилж байгааг тэмдэглэх нь зүйд нийцнэ. Үүний зэрэгцээ улс төрийг “улс төрийн хүний” үйл ажиллагаа гэж ёс төдий авч үзэх антропологийн баримжааны сонгодог бус шинжлэх ухааны чиглэл сургалтанд нэвчин хэрэгжих болсон.

Нийгмийн үнэт зүйлсийг эрхэмлэсэн, хэнээс ч хараат бус байх хандлага улс төрийн шинжлэх ухааны гол зорилго юм гэж судлаач, эрдэмтэн Л.Пул тодорхойлсон байдаг (Some Facts About Values.-“Political Science”, 1970). Энэхүү хандлага нэг талаас нийгэмд ноёрхож буй институтэд захирагдах аюулаас улс төрийн шинжлэх ухааныг “авардаг”, нөгөө талаас улс төрийн шинжлэх ухааны үндсэн баримтлал, дүгнэлтийг төр, засгийн байгууллага төдийгүй мөн нийгэм-улс төрийн бусад систем ашиглах бүрэн боломжтой. Өөрөөр хэлбэл улс төрийн шинжлэх ухаан нийгмийн эрх ашиг, сонирхолд үйлчлэх зориулалттай юм.

Монголын нийгмийг судлахгүйгээр улс төрийн шинжлэх ухаан Монголд хөгжих үндэсгүй юм. Монгол судлал нь улс төр судлалын үндсэн сэдэв билээ. Дэлхийн улс төр судлалын түүхийг харьцуулж үзвэл өөрийн орны буюу дотоод нийгэм судлалыг нэн тэргүүнд тавьж шинжлэх зорилго агуулсан байдаг нь улс төр судлалыг прагматик шинжлэх ухаан гэдгийг батлаж байна. Үүнээс үүдэн монголын түүх, эдийн засаг, соёл, уламжлал, газарзүй зэрэг монгол гэсэн тодотголтой бүх л зүйлийг нягт уялдаатай судлах бодит нийгэм-улс төрийн хэрэгцээ урган гарч байгаа билээ.

Монгол дахь улс төрийн үйл явцыг өнөөдөр хэсэгчилсэн маягаар судалж, тэр нь эрдэм шинжилгээний шалгуур, зарчим, ёс зүй нь хэмжүүрт хүрэхгүй зарим тохиолдолд тэнцэхгүй байх ч тал бий. “Баруунжих” мөрийн хөтөлбөрт хэт автсан уур амьсгал манай улс төрийн ертөнц, боловсролд ноёрхоод нилээд хугацаа өнгөрч Монголд улс төр судлал төлөвшихөд хүчтэй нөлөөлсөн гэдгийг тэмдэглэхийн ялдамд Монголд улс төрийн шинжлэх ухааныг онцлон анхаарч хөгжүүлэх цаг ирснийг зориуд сануулан хэлэх ёстой болоод байна.

Арав гаруй жил МУИС-д “улс төр судлаач” гэсэн ерөнхий нэртэй мэргэжилтэн бэлтгэж ирлээ. Харин өнөөдөр улс төрийн шинжлэх ухааны тодорхой чиглэлээр мэргэшүүлэх сургалт эрдэм шинжилгээний программ руу шилжин идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулах шаардлага тулгараад байна. Улс төрийн философич, улс төрийн социологич, улс төрийн психологич, улс төрийн антропологич, улс төрийн институт судлаач, олон улсын улс төр судлаач, улс төрийн түүхч, улс төрийн газарзүйч, геополитикч, улс төрийн аналитик, онолч, арга зүйч зэрэг professional бэлдэх цаг үе ирээд байна. Үүнийг хэрэгжихэд философи, социологи, түүх, газарзүйн болон монгол судлалын бусад салбарын судлаач эрдэмтэн, тэнхимтэй хамтран ажиллах нь илүү үр дүнд хүргэх болно.

Улс төр судлалын суурь тэнхмээс гадна нарийн мэргэжлийн дэд салбар байгуулж өргөжих бодит хэрэгцээ бас байна. Энэ үйл явц үр ашигтай өрнөх гол нөхцөл нь орчин үеийн сургалт эрдэм шинжилгээний стандартанд нийцсэн эрдэмтэн багш нараар тэнхим бүрдүүлэн сургалт, судалгаа хийх санхүүгийн болон материалаг нөхцлөөр хангах явдал юм.

Багш нарыг эрдэмжүүлэх үйл явцыг зохион байгуулалтанд оруулж эрдмийн зэрэг хамгаалж, тодорхой чиглэл, сэдвээр эрдэм шинжилгээний ажил хийх зохистой орчин, боломж бүрдүүлэхэд онцгой анхаарах нь үлэмж ач холбогдолтой байна. Оноосон сэдвээр эрдэм шинжилгээний ажил эрхэлж, судалгааг тогтвортой тогтмол хийж нийгмийн эрх ашигт нийцсэн шийдэл боловсруулах зорилгод захирагдах нь мэргэжлийн тэнхимийн үйл ажиллагааны нэг үндсэн чиглэл юм.

Улс төр судлалын салбарын оюутны сургалтын оновчтой уян хатан хөтөлбөр боловсруулж, магистар, докторантын эрдэм шинжилгээний ажлын төлөвлөгөө гарган зохион байгуулж, судалгааны үйл явцыг тасралтгүй өрнүүлж, багш нарыг дагалдуулан судалгаа, шинжилгээний арга барилд сурган, эрдэм шинжилгээний хурал, семинар хийснээр шинжээч судлаачдын эгнээг нөхөн сэлбэх, чадвартай шинжлэх ухааны хүч бэлдэж гаргана гэсэн үг.

Улс төр судлаачдыг бэлтгэн гаргах сургалт эрхэлж буй бусад институттэй сургалт эрдэм шинжилгээний хамтын ажиллагааны гэрээ хийн холбоо тогтоож, Монголд улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх бодлого боловсруулан зохион байгуулалтанд оруулан түүний үйл ажиллагааг зохицуулах нэгдмэл үндэсний төв байгуулах шаардлага байна. Энэ нь эрдэм шинжилгээ эрхэлж буй бие даасан төвийн амбицийг хөдөлгөж, судалгаа сургалтыг ардчилах үйл явцтай харшлахгүй гэж үзэж байна.

Монголд улс төрийн шинжлэх ухаан хөгжих нэг нөхцөл бол улс төрийн шинжлэх ухаан түлхүү хөгжсөн улс оронтой сургалт эрдэм шинжилгээний харилцаа, холбоо тогтоож ажиллах мөн олон улсын конгресс, конференц, семинарт санаачлага гарган оролцож, бүх талын хамтын ажиллагааг идэвхтэй хөгжүүлэх явдал юм. Өнөөдөр ийм бололцоо бий болсон, зөвхөн бидний хүч чармайлтаас их юм шалтгаална.

Улс төрийн шинжлэх ухаан төр засгийн албан ёсны төлөөлөлтэй хамтран ажиллах явдал өнөөдөр нэн чухал юм. Иймэрхүү оролдлого хийгдэж байгаа ч эхлэл төдий, ахиц муутай байна. Шинжлэх ухааны дүгнэлтэнд тулгуурласан

төр засгийн шийдвэр нийгэмд ач тусаа өгч байхад төрийн мэдээлэл, захиалга нь улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжихөд түлхэц болох хоёр талын ач холбогдол байна. Хөгжилтэй улс орны практикт төр засгийн үйл ажиллагаанд мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх бүтэц ажиллаж засгийн газраас санхүүждэг. Үүнийг бид хэрэгжүүлэхэд санаа санаачлага гаргах л үлдээд байна.

Улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжилд үлэмж нөлөөтэй дэмжлэг үзүүлдэг хүчин зүйл нь улс төрийн “захиалагч” хүчин зүйл юм. Судалгааны үр дүнд улс төрийн шинжилгээний бүтэц, агуулгыг эрдэмтэн эхэлж тодорхойлдог ч “захиалагч” тодорхой нөлөө үзүүлж, шинжээчийн үйл ажиллагааны стратегийг боловсруулж “захиалагчийн” эрэлт хэрэгцээг хангахад чиглүүлдэг байна. Шинжээч “захиалагчийн” сонирхолд хариулт өгөх зорилгоор улс төрийн үзэгдэл, нөхцөл, байдалд шинжлэх ухааны тайлбар хийж, практик зөвлөмж боловсруулдаг байна. Иймээс зөвхөн шинжээч л шинжлэх ухааны үнэлэлт дүгнэлтийг захиалагчийн сонирхолтой нийцүүлж чадна.

“Их сургууль нь эрдэм шинжилгээ-сургалт-үйлдвэрлэлийн буюу эрдэм шинжилгээ-сургалтын... хэв шинжтэй байна” гэж Монгол Улсын “Боловсролын тухай” хуульд заасан байдаг. Тиймээс ч университет нь юуны өмнө шинжлэх ухааны институт бөгөөд түүнийг арилжааны “байгууллага” болгох үйл явцыг илт туйлшруулсан тохиолдолд академик соёлын үнэ цэнэ буурах, прагматизмыг хэт шүтэх, оюуны чадвар шахагдахад хүргэж үүний үр дүнд эдийн засгийн ашиг олохоосоо илүү хэтдээ их хор урхагтай гэдгийг анхааран сэрэмжлэх цаг болсныг хэлэхэд илүүдэхгүй байх.

Монголын нийгмийн улс төрийн амьдралд гарч буй үзэгдэлд шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүн шинжилгээ хийж, олон нийтийн байгууллагын үйл ажиллагаа, улс төрийн хөдөлгөөнд шинжээчийн байр сууринаас хандаж бодит дүгнэлт гаргаж өгөх ажлыг улс төрийн шинжлэх ухаан гүйцэтгэдэг учир Монголд улс төрийн шинжлэх ухаан хөгжүүлэх бодит хэрэгцээ байгааг харуулж байна.